

GÖSTA BOHMAN:

Ödesår

Betraktelser kring en bok – II

I denna den andra av två artiklar med utgångspunkt i Haakon Lies bok "Skjebneår 1945–1950" skildras förhandlingarna om ett skandinaviskt försvarsförbund.

Stalins blockad av Berlin 1948 resulterade i att västmakterna svetsades samman, Atlantpakten bildades och Norge och Danmark gick med. Sovjetunionen återupplivade 30-talets fredskongresser och ett världsfredsrad bildades för Kremles politiska krigföring mot de västliga demokratierna.

Gösta Bohman är riksdagsman, tidigare ordförande i Moderata Samlingspartiet och ekonomiminister.

”I dag står flaggstangen naken
blant Eidsvolls grönnende trær.
Men nettopp i denne timen
vet vi hva frihet er.”

De här återgivna stroferna av dikten ”17. mai 1940” skrevs under kriget av den norske ursprungligen vänsterradikale journalisten Nordahl Grieg, som flydde från det härtagna Norge till England, utbildades till flygare och sköts ned över Berlin under ett brittiskt bombanfall 1943. Temat för de dikter han skrev under kriget var: Norge, Norges folk och kampen för friheten. Hans dikter belyser inte bara stämningen i det ”fria Norge” utan också de bevekelsegrunder som efter långa och heta förhandlingar mellan de tre skandinaviska länderna ledde fram till att Norge – och då även Danmark – valde att söka trygghet genom medlemskap i NATO framför ett neutralt skandinaviskt försvarsförbund.

Jag skall inte här återge alla de invecklade bud och turer som karakteriserade förhandlingsläget mellan de tre länderna och som Lie skildrar målande och temperamentsfullt. De markerades framför allt av Norges starka intresse att inte bryta den skandinaviska gemenskapen och att finna någon form för samarbete som tillmötesgick landets krav på både oberoende skandinavisk neutralitet och behovet av stöd från västmakterna i händelse av orimliga sovjetiska krav eller utbruten väpnad konflikt. Häremot framträdde den låsta svenska ståndpunkten att icke ge avkall på den strikta neutralitetens krav. I förhandlingarna intog Danmark under ledning av statsministern Hans Hedtoft en mellanställning. Den brittiska och framför allt den amerikanska strävan var att till nästan varje

pris finna en lösning som förhindrade Sovjetunionen att förskaffa sig herravälde över eller baser i Norge. Starka tvivel gjorde sig gällande om möjligheterna för ett aldrig så starkt skandinaviskt neutralt försvarsförbund att, när det verkligen gällde, motstå ryska angrepp utan stöd från väst.

Allt som Lie berättar – och det är inte litet – vittnar om den hårda pragmatism som kännetecknade den amerikanska inställningen. Alla överläggningar med de tre skandinaviska ländernas företrädare bekräftar det helt dominerande intresset att bevara Norges oberoende ställning. Det framstod med tiden som nödvändigare än nästan allt annat att inlemma i varje fall Norge i ett atlantiskt försvarsförbund.

I en studie av de amerikanska "Joint Chiefs of Staff" hade hävdats bli att de väpnade styrkorna i Norge, Danmark och Sverige i händelse av krig inte ensamma skulle kunna effektivt hindra omfattande sovjetiska angrepp samt att hjälp från väst krävde i god tid vidtagna noggranna förberedelser. Tanken på ett helt fristående skandinaviskt försvarsförbund avvisades därför, medan ett danskt och norskt medlemskap i gemensamt atlantiskt försvarssamarbete tillstyrktes.

Vid den norske utrikesministern Halvard Langes personliga överläggningar med sin nye amerikanske kollega Dean Acheson den 11 februari 1949 intog denne samma ståndpunkt. Om ett isolerat skandinaviskt försvar skulle bygga på överenskommet eller underförstått stöd från väst, måste som villkor gälla att det föregåtts av ett nära samarbete och strategisk planering med väst samt att va-

penleveranser skedde på basis av behovsprioriteringar. "Vi vil" – förklarade Acheson enligt Lie – "vite hvordan våpnene vil bli brukt. Kunne det ikke hende att våpnene ble brukt mot oss?"

Den amerikanske Rysslands-experten Charles Bohlen uttalade vid samma tidpunkt med Lies ord att "alt hva Sovjet har gjort inntil i dag, tyder på at det tror fiendeland begynner der Sovjets grenser slutter, eller hvor det ikke utøver full kontroll. En nøytral sone vil de betrakte som et fristende bytte som de kan spille på uten fare."

De norska slutsatserna blev därmed allt klarare: Ett helt fristående skandinaviskt försvarsförbund skulle inte mötas med förståelse och aktivt stöd från USA. "Norge måtte instille seg på å ta sin plass i den nordatlantiske alliansen."

Svensk neutralitet

Lie påstår att Marshall och Undén i oktober 1948 hade diskuterat den svenska neutralitetspolitiken. Marshall skulle då ha påmint bli om Förenta Staternas tidigare isolationspolitik och frågat Undén hur världen skulle ha sett ut, om presidenterna Wilson och Roosevelt hade vidhållit denna politik.

– Visst skulle det ha varit en tragedi – hade Undén svarat – men Förenta Staterna var en stormakt och kunde inte jämföras med ett litet neutralt land. Varvid Marshall genmälde att det förhållandet borde ha gjort det lättare från säkerhetspolitisk egoistisk synpunkt att hålla sig neutralt. Men – frågade han – vilken trygghet skulle neutraliteten ge små stater som Danmark och Norge, när Europa stod inför en stark polisstat, som

bara kunde hejdas genom samlat målmedvetet uppträdande från demokratier-
nas sida?

Marshall skulle vidare ha sagt sig länge ha trott att Europas ekonomiska återuppbyggnad skulle lösa säkerhetsproblemen. Nu förstod han emellertid att också militära maktmedel måste till. Undéns slutliga svar hade varit att svensk neutralitet var *hans* problem. Hans uppgift var att bevara *svensk* neutralitet. "Det og det alene." Han var inte – skriver Lie – "som den svenske nøytralitetens Olof Palme opptatt av å frelse verdensfreden". Undén var "professoren som satt fastnaglet i sin tro på den svenske nøytralitetspolitikken".

Inför ett besök som prins Bertil gjort i juni 1948 hos president Truman hade Marshall i en PM till presidenten påstått att Sveriges oböjliga neutralitetspolitik sedan slutet av kriget varit till större nytta för Sovjetunionen än för länderna i väst. – Sverige försöker nu vinna Danmark och Norge för en politik som troligen kommer att mer försvaga de skandinaviska ländernas möjligheter att stå emot aggressiv sovjetisk expansion än att göra dem i stånd till att stå emot ... En neutralitetspolitik som leder till splittring av de fria nationerna kan bara inbjuda till aggression.

Det är mot den bakgrund jag här tecknat särskilt ägnat att förvåna att de skandinaviska förhandlingarna kunde föras så länge, så intensivt och så ordrikt, trots att norrmännen redan på ett tidigt stadium borde blivit på det klara med att Sverige och främst Östen Undén inte kunde tänka sig något som kunde betecknas som en avvikelse från eller försvagning av tilltron till den svenska neutralitetspo-

litiken. Så sent som i april 1949 hade Undén i en PM till den svenska regeringen hävdad att ett skandinaviskt neutralitets- och försvarsförbund *ökade* Sveriges risker. Några dagar senare hade han förklarat att det fanns "varken politiska eller psykologiska förutsättningar" för ett sådant förbund.

Den ende som på svenskt håll varit beredd att sträcka sig i vart fall några millimeter utöver den skarpt uppdragna neutralitetsgränsen tycks ha varit Tage Erlander, som jämte Östen Undén under förhandlingarna spelade huvudrollen på svensk sida. Bakom dessa två stod Wigforss, Möller och Sköld "som et vern for den svenske nøytraliteten. I motsetning til disse tre er Tage Erlander fra Värmland – fra tidligere norsk jord" – skriver Lie. Denna något ohistoriska retroaktiva ockupation av ett svenskt landskap antydes alltså utgöra ett bidrag till att Erlander var "den svenske politiker som de norske forhandlerne virkelig kommer på talefot med".

De av Erlanders inlägg i debatten som Lie återger ger emellertid ett mångtydigt, inte sällan motsägelsefullt intryck. Det förefaller som om Erlander i det längsta ville hålla grytan kokande och inte öppet uppge hoppet om något slags skandinavisk försvarsgemenskap. Allt eftersom förhandlingarna fortskred, blev han "mer og mer opptatt av at de skulle føre til et resultat; men et er visst: Erlander kunne ikke strekke seg lenger enn han gjorde – og det var ikke langt. Motkrefterne ... var så sterke att selv Erlander ikke kunne rokke dem en tomme."

Det var emellertid – säger Lie – ett "politiskt mesterstykke" att Erlander

över huvud taget lyckats under hand få sin regerings och riksdags medgivande att utvidga svensk neutralitet till nordisk sådan – ”en annen type av nøytralitet enn den rene svenske”. Tage Erlander talade om en pacificering i Norden och jämförde med Schweiz och Dardanelerna. Men Skandinavien fick inte bli ”ett militärt tomrum”. Ett försvarsförbund med Norge och Danmark skulle kunna förebygga detta. Att ett sådant kom till stånd borde ligga även i västmakernas intresse – menade han.

När meningarna bröt sig, gällde det främst frågan om huruvida ett sådant förbund – utan uttryckligt eller underförstått stöd från väst – *verkligen* var ägnat att garantera säkerhet och fred. Där hade Lange en annan syn än Erlander, och när västmakterna förklarade sig inte beredda att göra några åtaganden om militärt stöd utan förberedande gemensamma överläggningar och planering – vilket Sverige inte kunde tänka sig – bröts möjligheterna till samförstånd.

I den svenska riksdagen hade enligt Lie dåvarande bondeförbundet varit emot varje form av försvarssamarbete, medan högern och folkpartiet stött Erlander under villkor dock att amerikanska vapenleveranser kunde påräknas för den omedelbara norska och danska upprustning som ett sådant samarbete förutsatte.

Allteftersom förhandlingarna fortskred, tycks Erlander ha blivit alltmer tveksam och mot slutet tror sig en läsare av hans av Lie återgivna uttalanden närmast finna en viss tillfredsställelse över att det gick som det gick. Den slutsatsen säger sig för övrigt Lie själv idag kunna ansluta sig till, när han mot bakgrunden

av de senaste årens erfarenheter söker tänka sig in i hur svårt det skulle ha blivit att samordna norsk och svensk utrikes- och säkerhetspolitik.

Läsaren får också en känsla av att inrikespolitiska, partitaktiska överväganden bidrog till att styra händelseförloppet. Svenskarna ville uppenbarligen inför hemmaopinionen ge uttryck för viljan att stärka det skandinaviska samarbetet och att inte bryta sig ut ur gemenskapen. Kunde resultatet inte uppnås, ville man förebygga att ansvaret därför lades på den svenska regeringen. Likaså ville de norska förhandlingarna i vetskap om framför allt Arbeiderpartiets fortfarande bestående neutralitetssträvanden påvisa det starka intresset av skandinavisk gemenskap. Om förhandlingarna till sist bröt samman och Norge icke fann någon annan rimlig lösning än anslutning till NATO, skulle det av händelseförloppet klart framgå att Norge varit därtill ”nödd och tvungen”.

Jag har när jag återger Lies skildring – detta gäller i detta som i andra avsnitt – icke haft tillfälle att samstämma hans uppgifter med vad som är tillgängligt i svenska arkiv. Jag har i stort sett låtit Lie tala för sig själv. Mina slutsatser är byggda på hans redovisning av fakta och debatter. Lie uppger för övrigt att det på ”svensk side er lite skrevet om de skandinaviske forsvarsforhandlingene i 1948–49. Med få unntak synes det svenske folk og dess politikere at det var best at det gikk som det gikk”.

(När denna artikel lämnats till trycket utkom ambassadör Yngve Möllers intressanta biografi över Östen Undén. I stort sett ger Möller samma redovisning av händelseförlopp och bevekelse-

grunder som Lie. Tiden har inte möjliggjort för mig att ställa de divergerande uppgifterna som likväl förekommer mot varandra. Intresserade läsare hänvisas till att studera Möller och att själva dra sina slutsatser.)

Lie söker påvisa hur i grunden negativa de svenska förhandlingarna var trots alla vackra fraser. Han återger några rader från Per Edvin Skölds dagbok rörande ett informellt, men mycket representativt skandinaviskt möte i kanslihuset i Stockholm den 10 maj 1949. Där sökte bl a Gerhardsen hävda moraliska synpunkter då det gällde ett nordiskt försvarspolitiskt samarbete. Hans synpunkter – att det ytterst gällde kampen mellan tvång och frihet – vann ingen förståelse på svensk sida. Alliansfrihet och neutralitet sades vara ett oeftergivligt villkor för allt samarbete. Wigforss frågade bl a hur norrmännen skulle handla om västmakterna begärde norska baser i händelse av krig. Gerhardsen svarade något undvikande. Undéns kategoriska kommentar blev: "Kommer USA, skjuter vi." – På den fasta grunden måste ett på neutralitet byggt försvarsförbund vila.

Lies kommentar härtill är att den svenska neutralitetspolitiken under kriget sannerligen inte gjort skäl för namnet. Dess uppgift hade helt enkelt varit att med alla medel hålla landet utanför kriget. "Hva altså lyktes." Få – menar han – kunde kalla denna politik för neutralitetspolitik. När krigslyckan vände, utbildades och beväpnades danska och norska polistrupper inom Sverige för att sättas in mot tyskarna. I slutet av april 1945 hade general Eisenhower färdiga planer för en allierad befrielse av Norge,

vilket bäst ansågs ske genom ett angrepp från Sverige. Eisenhower skulle av den svenska regeringen ha begärt bidrag till svensk-allierade stabsförhandlingar rörande en invasion på bred front. Svaret hade kommit omgående och varit positivt. Men Christian Günther skulle ha fordrat att de allierade officerarna skulle komma till Stockholm civilklädda, inte i uniform. "Skinnet av nøytralitet skulle bevaras!"

Sovjets strategi

Hur Sovjet försökte påverka händelseutvecklingen och förhindra både tillkomsten av ett gemensamt skandinaviskt försvar samt skandinavisk anslutning till ett västeuropeiskt försvarsförbund framgår klart av Lies bok. Detta ligger i linje med vedertagen rysk politik – skriver han.

– "Allerede i tsarens tid hadde det vært russisk politikk å hindre en konsolidering av Skandinavia. I 1940 hadde Stalin stanset de første alvorlige forsøk på å danne et nordisk forsvarsforbund, som trolig kunne ha hindret Hitlers angrep på Danmark og Norge i april 1940, og finsk deltakelse på tysk side i angrepet på Sovjet i juli 1941."

Lie citerar en artikel i den sovjetiska tidskriften "Literaturnaja Gazeta", som uttrycker Kremls syn och på sedvanligt sovjetiskt sätt talar om höger-socialistiska kreatur och amerikanska imperialisters krigssträvanden.

När Halvard Lange skulle resa till Förenta Staterna i februari 1949, hade Sovjets Oslo-ambassadör infunnit sig bara några minuter före avresan och avlämnat ett sovjetiskt budskap, som ännu inte hunnit översättas från ryska utan måste föredras på franska, medan bilen

stod och väntade utanför utrikesministrarnas kansli. Sovjet varnade däri Norge för att låta sig politiskt inlemmas inom en grupp stater med vittgående aggressiva mål. Att Norge skulle hotas av angrepp ifrån öster byggde bara på provokatoriska rykten och snabbt hopkokt falskspel. Om Norge likväl skulle tvivla på Sovjetunionens goda avsikter, ville Sovjetunionens regering i avsikt att avlägsna all möjlig tvekan om Sovjetunionens inställning nu föreslå att den norska regeringen skulle sluta en icke-angreppspakt med Sovjet. Därigenom skulle alla farhågor avlägsnas.

Den norska regeringen förhastade sig icke. Den dröjde en hel månad innan svar avgavs. Norge hänvisade däri till att både Sovjetunionen och Norge var medlemmar i FN och undertecknat dess stadga som ålägger medlemsländerna att avhålla sig från hot om eller bruk av väpnad makt mot annan stat. Den norska regeringen såg därför ingen anledning att upprepa sådana förpliktelser genom särskilda icke-angreppspakter.

Samtidigt underströks i den norska svarsnoten kategoriskt att regeringen "vil ikke tilltre noen overenskomst med andre stater som innebærer forpliktelser for Norge til å åpne baser for fremmede makters stridskrefter på norsk territorium så lenge Norge ikke er angrepet eller utsatt for trusler om angrep".

Men oro rådde i Norge. Bl a ansågs det inte uteslutet att Sovjetunionen, innan en NATO-uppgörelse hunnit komma till stånd, kunde ockupera Nordnorge ända ner till Narvik. En sådan framstöt skulle bli en maktdemonstration gentemot det alltjämt ruinerade och splittrade Europa. Om reaktionen bleve alltför stark, kunde

Sovjet utan prestigeförlust dra sig tillbaka.

Från unionstiden kvardröjande motsättningar mellan Norge och Sverige och olika slags komplex i respektive land tycks – menar Lie – ha spelat en roll under förhandlingarna. Misstänksamheten hade djupa rötter. Redan vid 1914 års krigsutbrott hade det enligt Lie gått vilda rykten i Köpenhamn om en svensk landstigning på Själland. Och när den norska Sørlandsbanen byggdes, drogs den inte längs kusten, där folk bodde, utan långt inne i landet, så att svenska marina enheter inte skulle kunna nå den med sitt artilleri.

Även om synen sedan förändrats, var enligt Lie komplexhärden fortfarande aktiv. Den danske statsministern Hans Hedtoft tycks ha sett som sin uppgift att ösa aska över misstänksamhetens glöd. När det satt socialdemokratiska regeringar med samma politiska grundsyn i de tre länderna, skulle då inte dessa kunna förverkliga ett nordiskt samarbete? "... hvem skulle så kunne det?" Hedtoft tillade: "Jeg skulle forbanne den dagen da det skulle vise seg att tre sosialdemokratiske regjeringer ikke kunne finne en annan løsning enn den som splitter."

Vad som särskilt påverkat stämningen i Norge och bidrog till att övervinna den tvekan som länge förelåg inom Arbeiderpartiet var Stalins blockad av Berlin den 24 juni 1948. "Med kaldt blod brakte tyrannen Europa på kanten av en ny storkrig. Godt over 2 millioner berlinere skulle tjene som gisler i en operasjon som tok sikte på å presse vestmaktene ut av Berlin och inlemme byen i Sovjets østsoner. ... Stalin hadde maktmidlene, og han var beredt til å bruke dem."

Mot Sovjets 18 000 man i Berlin och 17 ryska divisioner i Östtyskland stod 6 500 västmaktssoldater och 2 1/4 amerikanska divisioner i Västtyskland. Britterna var svaga. Stalins övermakt var total, "hvis en ser bort fra det amerikanske monopolet på atomvapen. Ingen vet om det var den utskjelte atombomba som hindret at en tredje verdenskrig brøt ut."

Beslutsamhet och handlingskraft

Än en gång gav beslutsamhet, handlingskraft och bestämd vilja att bromsa den ryske diktatorns våldspolitik resultatet. De väldiga räddningsinsatserna till hjälp åt det belägrade Väst-Berlins svältande befolkning betecknar Lie som en "militärteknisk bragd". Nu som tidigare vek sig Sovjet då makt sattes bakom orden. Nu som tidigare ledde Sovjets våldspolitik till att sammansvetsa västmakterna och befästa deras övertygelse om behovet av gemensamt demokratiskt försvar mot den östeuropeiska diktaturen. NATO blev verklighet.

Det var hög tid att bryta ned de rester av motstånd som befarades kvarstå inom det norska Arbeiderpartiet. Dess Landsstyre sammanträdde den 16 februari och dess Landsmöte den 17. Einar Gerhardsen krävde nu ett omedelbart principiellt beslut. Den pågående ryska hetspropagandan, kommunisternas agitation och de gruppbildningar av intellektuella som pågick för att sabotera norsk anslutning framtvängde – menade Gerhardsen – ett snabbt avgörande. Medlemskap i Atlantpakten framstod som den enda godtagbara lösningen av Norges säkerhetsproblem.

Landsstyret beslöt med 33 röster mot

3 förslå Landsmötet att fatta ett positivt beslut. Landsmötet pågick i nära fyra dagar och slutade med en majoritet av 329 för och en minoritet av 35 mot NATO-anslutning. "Den lange, kronglete vandringen var slutt."

Lie ger Halvard Lange, vars hälsa starkt undergrävts i tyska koncentrationsläger, äran av det som åstadkoms. Det var en fysisk och intellektuell påfrestning som ingen norsk utrikesminister behövt ta vare sig förr eller senare. "Han var seig som bikkjeskinn!" hade Lie spontant utbrustit då beslutet tagits. Medan försvarsministern Jens Chr Hauge på ett något mera salongsmässigt sätt satte sitt betyg: "Halvard Lange var Norge på sitt beste."

Den som tog beslutet allra tyngst var Hans Hedtoft. Efter Landsmötets votering hade han vänt sig till Tage Erlander och förklarat att nu fick Danmark och Sverige gå samman om gemensamt försvar. Tage Erlander svarade: "Vad har ni att bjuda på?"

"Nå var det slutt på den svenske generøsiteten", är Haakon Lies kärva kommentar.

Hans Hedtoft hade i det längsta kämpat för sin övertygelse. Men när ingen återvände förelåg och Erlander blankt – enligt Lie brutalt – avvisat alla tankar på ett danskt-svenskt förbund, visade han sin politiska styrka. Med ett 49 maskinskrivna sidor långt tal – av Lie betecknat som en "oratorisk prestasjon av rang" – lyckades han övertyga sitt folk. Regeringen Hedtoft fick fullmakt att uppta förhandlingar om Danmarks medlemskap i A-pakten.

Om de svenska politikernas reaktioner efter beskedet från Landsmötet säger

Lie att de "tok meldingene med dårlig skjult glede". Ju längre förhandlingarna pågick, desto starkare hade de svenska motargumenten blivit. Hos allt flera hade farhågorna ökat för att ett skandinaviskt förbund skulle leda Sverige bort från den neutralitetspolitik som visat sin styrka i två världskrig. Den tyngsta invändningen hade till sist blivit att ett förbund med de två mest utsatta grannarna skulle öka risken för att Sverige blev indraget i en uppgörelse mellan stormakterna. Den risken kom till sist att väga tyngre än den ökade trygghet för hela Norden som ett neutralt skandinaviskt block kunde leda till. Haakon Lie avslutar:

"Det bør bli en oppgave for en historiker en gang å søke å finne ut om det ville ha blitt ett flertall i den svenske Riksdagen for ett skandinavisk forsvarsforbund, om den norske regjeringen hadde godtatt Erlanders premisser for det. Jeg tviler på det."

Erlander hade emellertid – säger Lie – ingalunda dolt det hårda motstånd han mött i Sverige. Men han sade sig alltid ha haft majoriteten bakom sig. Och det hade han – säger Lie – så länge det inte var fråga om att ta definitiv ställning. Vad som då skulle ha skett "kan vi bare gjette på".

Den 4 april 1949 undertecknades Atlantpakten i Washington av tolv nationers utrikesministrar, bland dem Norges och Danmarks. För dem som arbetat för paktens tillkomst hade den – menar Lie – först och främst politisk-psykologisk betydelse. Moskvas offensiv inne i hjärtat av ett Europa i politisk och social upplösning kunde brytas. Den mur som skulle hejda vidare rysk expansion

kunde nu bygga på ekonomisk tillväxt, politisk stabilitet och en känsla av trygghet för yttre aggression. Marshallplanen och NATO blev instrumenten härför.

På 1930-talet – fortsätter han – hade vi varit förtvivlade över den egna hjälplösheten då det gällt att åstadkomma en trovärdig säkerhetspolitik. "Så kom det tyske angrepet og okkupasjonen, som vi ikke kunne vri oss unna en god del av ansvaret for. Ikke før var den tyske militær- og politistaten knust, før vi skimtet trusselen fra et nytt diktatur. I tunge stunder hadde vi svoret på at enda et 9. april skulle vi ikke oppleve."

Att sjunga med änglarna

Till sin utförliga redovisning av de fem kritiska årens förlopp knyter Haakon Lie några allmänna internationella betraktelser. Inte minst detta avsnitt borde utgöra obligatorisk läsning för den svenska skolöverstyrelsen, där det tänkesätt som var betecknande för 1960-talets studentrevolt alltså tycks få styra en "freds-politisk" indoktrinering av den unga generationen och vända dess blickar bort från historiens värld.

Haakon Lie sammanfattar:

– Fredskampanjer är ett arbetsfält som Kreml behärskade och alltså behärskar. Ett "pyttelitet" kommunistparti hade 1917 övertagit makten i jätteriket Ryssland genom att lova bönderna jord, arbetarna bröd och hela det ryska folket fred. Stalin tog jorden från bönderna och lät miljoner svälta ihjäl, medan han byggde upp sin militära maskin. Då Stalin såg Hitler-Tyskland som ett hot, organiserade han under 1930-talet ett helt

solsystem av "fredsorganisationer" och "fredskongresser". De som "till synes" tog initiativet till dessa var konstnärer och vetenskapsmän, nästan utan anknytning till kommunistpartierna. Världsberömda namn blev utnyttjade. Appeller från de stora namnen vann genklang i en värld fylld av rädsla. Tusenden av godtrogna och pacifister men också av medlöpare, hycklare och politiska kverulanter ropade slagord om fred på jorden – fred i Moskvas mening.

– Under Stalin-paktens år riktades fredskampanjerna inte mot Hitler utan mot västmakterna. Då blev kriget ett "imperialistiskt krig". I Norge skulle norrmännen inte gripa till vapen när Wehrmacht ryckte in i landet. Vi skulle sluta fred med bödeln i Berlin. Det samma gällde i London och Paris. Ingenting var viktigare för kommunisterna än att Förenta Staterna inte gick in i kriget till stöd för Storbritannien, som då kämpade ensam. Slagordet var: "The Yanks are *not* coming!"

Då västalliansen tog form mot slutet av 1940-talet, blev "kampen för freden" på nytt upptagen på Moskvas dagordning. Efter förebild av 1930-talets fredskongresser inbjöds 500 vetenskapsmän och konstnärer från 45 länder till öst. Katolska prelater, kommunistiska troende, biokemister och nobelpris, poeter från Irak och arkitekter från Mexiko, domprosten från Canterbury samt Picasso.

En "Internationell Kommitté av Intellectuella för Fred" bildades och en "fredskongress" med ett par tusen deltagare sammanträdde i Paris. Det "Världsfredsrad" kom till stånd som fram till idag varit det främsta organet

för Kremls politiska krigföring mot de västliga demokratierna. Likaså ett helt nät av internationella täckorganisationer. Miljarder av rubler har under åren investerats till synes för opolitiska uppgifter och höga ideal – och framför allt för freden. Kampen mot atomdöden har blivit det centrala. Alltmedan Sovjet utvecklade och producerade kärnvapen i tusentals, har den internationella kampanjen mot kärnvapen rullat vidare från land till land. Miljoner på miljoner av underskrifter har samlats på Stockholmsappellen, som kräver förbud mot atomvapen och internationell kontroll, alltmedan Sovjet sätter sig emot varje form av inspektion på rysk jord.

Haakon Lie påminner än en gång om hur det Europa såg ut i vilket Marshallplanen och NATO-pakten föddes. Hur Västeuropa låg splittrat i militärt hjälplösa stater och hur mäktiga kommunistpartier fungerade som Moskvas förlängda arm och Stalin tyckte fast besluten att föra maktpolitiken vidare åt väster.

– Det var i månaderna mellan juni 1948, då belägringen av Berlin satte in, och april 1949, då NATO-pakten blev undertecknad, som Europa stod "på kanten av stupet". Då alliansen var en realitet, hävdades blockaden. Inte bara Berlins framtid utan också Västeuropas öde avgjordes. Europakartan fick det utseende den sedan dess haft. Den Röda Armén sattes in mot arbetarna i Östberlin 1953 och mot folkresningar i Budapest och Prag 1956 och 1968; "men den har inte gått över det gjerdet som NATO-alliansen trakk upp från Grense-Jakobselv til Tyrkia".

Haakon Lie sammanfattar: – Det är nyttigt att tänka tillbaka för att se hur

tvekan och förtvivlan kan ersättas av målmedvetna handlingar som skapar förtroende och övertygelse. Detta kräver politiska ledare. Västvärlden hade sådana under efterkrigstiden. De ledde sitt parti och de ledde sitt folk. De valde strid – inåt och utåt – därför att de visste att det var riktigt. De vann och nådde fram därför att de inte vek undan. "Et folk som holdt hodet klart, og var modent nok til å følge dem, har mye å takke for."

Olof Palme betygsatte för ett antal år sedan Alva Myrdal med orden: "... hon ska alltid sjunga med änglarna. Aldrig stå ute i blåsten..." En brittisk premiärminister gjorde mot slutet av 30-talet det samma. Han valde att vädja till människors fredslängtan och den allmänna opinionen samt att blunda för maktens hotfulla verklighet. Han talade om "peace in our time" och inhöstade bifall från nästan alla folk.

I Storbritannien manade Winston Churchill till besinning och förutspådde den världskatastrof som följde bara några år senare. Han uppträdde som *ledare*.

I Norge visade den mycket modige man som jag skrivit om i en tidigare artikel i Svensk Tidskrift (SvT 1/86), den norske högerledaren och stortingspresidenten C J Hambro, att det även där fanns *ledare* som mot opinionens tryck vågade föra frihetens, den internationella solidaritetens och realismens talan. Nära nog ensam lyckades Hambro genom sitt civilkurage vända ett helt folk.

Politiker som blundar för verkligheten, vädjar till slagord och fraser samt människors djupast kända längtan i en ond värld sviker sitt ansvar. Det är lättare att vinna sympati och framstå som fredens förkämpe och frihetens försvarare samt att få applåder från inte bara landsmän utan också världens ledande statsmän – även de fångade av eget och sina folks önsketänkande – när man "sjunger med änglarna" än när man för den historiska verklighetens och förnuftets talan och söker väcka folken till förståelse för frihetens och fredens grundläggande villkor.

Detta, och mycket annat, bekräftar Haakon Lies engagerade redovisning av de europeiska ödesåren 1945–1950.